

[0117]

OM IN NIJE STAVING

It lûdsysteem fan de fokalen.

Mei't elke staveringsdiskusje fierd wurde moat op de grounslach fan it lûdsysteem fan de tael sels en mei't foar de fryske stavering de greatste swierichheden lizze yn it (tige rike) systeem fan de fokaelfonemen, is it, tinkt my, de koartste klap om út ein to setten mei in skema fan de fryske ien-, twa-, en trijelûden. By it opstellen fan myn systeem ha de lûdskema's yn Ta it Frysk I fan dr. P. Sipma as foarbyld tsjinne. Ik ha bisocht ien en oar noch oersichtliker to meitsjen troch koarte en lange ienlûden mei de twa- en trijelûden yn ien skema ûnder to bringen, de lêste twa rubriken oardere neffens de lûdkleur fan it gearstallende part mei de measte klam. Leafst hie ik by it ynfolgen fan it skema de tekens fan de tsjintwurdige stavering brûkt, sadat de oandacht fan de lêzer net fuortdalik nei in mooglike oare wize fan staverjen lutsen waard en him yn earste opslach biheine koe ta it lûdsysteem op him-

sels. Mar it lûdsysteem fan it frysk forskilt sa folle fan it systeem fan tekens yn de bisteande fryske stavering, dat de dusoarder en bitizing fan in skema, dat it hiele lûdsysteem biflappe wol, dan net mear oer to sjen west hie. Ik ha dêrom mar sa frijmoedich west om fuort in mooglike nije staveringsofset yn it skema to forwurkjen. Like wier bliuwt it, dat de earste stap yn de diskusje wêze moat, dat wy it iens wurde oer it lûdsysteem sels; dy diskusje giet oer taelkundige feiten en it is to hoopjen, dat alle partijen it oer dit systeem, de grounslach fan alle fierdere bisprek, iens wurde kinne. Dan komt de fraech oan 'e oarder, mei hokfoar tekens de fryske fonemen werjown wurde moatte; by de kar fan dy tekens spilet fansels net allinne it taelkundige systeem in rol, mar ek praktyske argumenten b.g. fan ûnderwiiskundige kant. Alderearst dan inkelde opmerkingen by it skema:

1. Foar my bistiet der gjin ûnderskie tusken de *au* yn *gau* en de *ou* yn *frou* en yn it skema ha ik dêrom inkeld de *ou* oanhâlden foar beide types; nou sizze Sytstra en Hof yn har „Nieuwe Friesche Spraakkunst“, s. 31, dat der yn it Suden wol ûnderskie is. It soe fan bilang wêze om to witten, oft dat noch sa is. Yn dat gefal soe men de *au* ek yn it systeem opnimme moatte op deselde foet as de *ö*, *öö* en *eau* út guon dialekten.

2. De hjoeddeiske skriuwwiize *ou* yn *dou*, *groun*, ensfh. suggerearret in twalûd yn dizze wurden; ek Sipma, Fokkema (Beknopte friese spraakkunst) en Sytstra-Hof nimme hjir in twalûd oan (Neffens Fokkema in “oo met een ũ-achtige naslag”). It *ou*-lûd yn *groun* brûk ik sels net, mar it lûd yn *dou* haw ik altyd opfette as in *oo*. Neffens Fokkema (Spraakkunst, s. 22) komt de *oo* net foar “voor de tandklanken d, t, n, s, z en voor de b”. Dêrfoaroer stiet de *oo*-eftige *ou* inkeld foar in *n* en oan de ein fan in wurd (en yn iepen wurdliid, meast yn bûgingsfoarmen fan de lêstneamde groep); yn tiidwurdsfoarmen kin er ek yn sletten wurdliid foarkomme (foar de *t*), krektlyk as yn genitiven foar de *s*. - Of ha ik my yn it gefal fan de sletten wurdliiden foar *t* of *s* forrifelje litten fan de stavering en is de ũ-neislach hjir amper mear to hearren? - *Oo* en *oo*-eftige *ou* steane, sa goed ik wit, nearne mei elkoar yn fonologyske oposysje. Ek freegje ik my ôf, oft in „groun“-sizzende Fries, dy't de, tige ûnfryske, namme *Tony* útsprekt, hjiryn in oar *oo*-lûd brûkt as yn *joon*, *groon*, (= *joun*, *groun*) ensfh.¹) Yn it systeem ha ik de *oo* en de *oo*-eftige *ou* gearfette, mei't-ik dizze *ou* net as in apart, fan *oo* ûnderskaet, foneem opfetsje. Fan gefolgen kin ik de *joo* yn *rjoo* en *sljoo* (yn de hjoeddeiske stavering *reau* en *sleau*) net as in trijelûd opfetsje, dat is earder in twalûd (mar sjoch 7!). Ut it boppesteande folget ek, dat ik de *oa* net as fariant fan de *oo* opfetsje, lykas Fokkema yn it Frysk Jierboek 1938 docht. As de *oo* en de *oo*-eftige *ou* farianten fan ienselde foneem binne, dan is it forskil *oo*-*oa* funksjoneel yn de wurdpearen *soon* (hjoeddeiske stavering: *soun*) - *soan* en *skood* (hjoeddeiske stavering : *skoud*) - *scoat*.

3. In soartgelikens probleem as yn *rjoo* ha wy yn de *jû* fan: *skrjûe* (hjoeddeiske stavering *skriuwe*). Neffens Sipma en Fokkema ha wy hjir to meitsjen

1) Forlykje yn Fedde Schurer's Fingerprinten, s. 31, it rym: forroun is, woun is, foun is, bigoun is, Taconis, Bonis.

4	III û-ûû ûe-ûi-ûei jû	II û-ûû ûe u (of e)-eu öe ju	I y-ii ye-yu-yeu i-ee ea-iu-eau ji
3		o-oo oa-oi uo-uo joo	
2		â-ââ âi ou	e-ê ij je
1			a-aa ai-aa ua-uaa-uai-uaai

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l
	Koarte ienluden	Lange ienluden	Ofgeande twaluden op ə	Koarte opgeande twaluden	Koarte ofgeande twaluden op i	Lange ofgeande twaluden op i	Koarte ofgeande twaluden op u	Lange ofgeande twaluden op u	Lange opgeande twaluden	Koarte trije- luden	Lange trije- luden
I, 2	<i>e</i> pet	<i>ê</i> bêd		<i>je</i> bjemmen	<i>ij</i> rij						
I, 3	<i>i</i> pit	<i>ee</i> heech	<i>ea</i> beam	<i>ji</i> stijnen			<i>iu</i> riu	<i>eau</i> reau (suden)			
I, 4	<i>y</i> dyk	<i>ii</i> tiid	<i>ye</i> styen				<i>yu</i> syu	<i>yeu</i> <i>yeu</i>			
II, 1	<i>a</i> pak	<i>aa</i> taak		<i>ua</i> duarren	<i>ai</i> laitsje	<i>aai</i> kaai			<i>uaa</i> huaazen	<i>uai</i> muater	<i>uaai</i> kuaai
II, 2	<i>ö</i> kört (swh.)	<i>öö</i> sköole (swh.)			<i>ui</i> duut						
II, 3	<i>u (e)</i> put reade	<i>eu</i> deun	<i>öe</i> snöen	<i>ju</i> fljuzzen							
II, 4	<i>ü</i> nüt	<i>üü</i> drüuf	<i>üe</i> flües								
III, 2	<i>ä</i> sälk	<i>ää</i> lääm			<i>äi</i> bâi		<i>ou</i> grou				
III, 3	<i>o</i> bok	<i>oo</i> rook	<i>oa</i> doar	<i>uo</i> huodden		<i>oai</i> moai			<i>joo</i> rjoo	<i>uoi</i> muoike	
III, 4	<i>û</i> rûk	<i>ûû</i> lûud	<i>ûe</i> hûed	<i>jû</i> skrjûe	<i>ûi</i> skrûi	<i>ûei</i> plûeie					

mei in trijelûd; Sytstra-Hof heare in twalûd. Ik ha yn myn systeem in twalûd oannommen, mar wit net rjocht, oft it lang of koart is (*skrjûe* of *skrjûûe*). Ik ha de yndruk, dat yn guon hoeken *skryue* (dus in min of mear ôfgeand twalûd) sein wurdt. Graech soe ik oer de fraechstikken oangeande *rjoo* - *skrjûe* ris oare opfettingen heare.

4. Sipma, Fokkema en Sytstra-Hof kenne allegearre in lang twalûd yn *plûeie* (hjoeddeiske stavering: *ploeije*); sels siz ik it altyd koart. Mar parallel mei *aai* en *oai* haw ik dus ek dit lûd yn it skema opnommen.

5. Hwat it ûnderskie tusken *ij* en *ai* oangiet, dat is foar it klaeifrysk oer 't ginnerael aerlich dúdlik, yn de Wâlden is it systeem gâns gearstalter, wierskynlik *y-ee-ij-ai*, mar sa goed as ik it sjoch, ha de Wâlden hjir gjin ekstra lûden, dy't net yn ús skema forwurke binne. It systeem is yn de Wâlden inkeld hwat opskoud. It soe goed wêze, as dizze kwesje nochris op it plak sels neigien waerd. Om Harns hinne wurdt de *ai* faek ta *âi*, *oi(?)* of *oai*; ek dat systeem soe ris neijer ûndersocht wurde moatte.

6. De noaslûden steane net yn it skema. Alle koarte en lange ienlûden (fan de súdwesthoekster *ö* doar ik it lykwols net mei wissichheit to sizzen) en alle twalûden op *ə* kinne nasalearre wurde. Yn de foarm *dou winst* ha wy in rutsen *i*, dy't net deselde is as de *ee*; dizze lange *i* komt ek foar yn de útspraak fan wurden as *minske* yn guon kriteren. It wurd *kunst* wurdt ek wol útsprutsen mei in rutsen *u* ynsté fan in *eu*. Dizze spesiale lange *i* en lange *u* binne net yn it systeem forarbeide. Ik ha se dus net as aparte fonemen opfette. Torjocht?

7. De brekkingsprodukten *je*, *ji*, *uo* en *ua* binne yn it skema opnommen; op dizze wei fierdergeande hie ik, likegoed as *joo* en *jû*, eins ek de *jo* fan *rjocht*, de *jâ* fan *ljâcht* (en de *ja* fan *ljacht*) en de *ju* fan *lju* opnimme moatten, wylst by de twalûden *uo* en *ua* him de fraech foardocht, oft hjir ek by hearre de *wa* yn *swarre*, de *wo* yn *swolm* en sa fierdergeande ek de *we* yn *swetten*, de *wi* yn *swik*, de *wy* yn *swylje*, de *wii* yn *swiid*, ensfh. ensfh. Foar my is der gjin forskil to hearren tusken de *w* yn *swolm* en de *u* yn *fuort*. Fokkema is fan bitinken (Frysk Jierboek 1938), dat wy de opgeande twalûden, dy't mei in *j* begjinne, opfetsje kinne as *j* + fokael; op sa'n manier soene wy dus *ju*, *ja*, *jâ* en *jo* sûnder biswier mei *je* en *ji* (en *joo* en *jû*) op ien line stelle kinne, mar net as twalûden! De *jû* yn *skrjûe*, dat ek wol as *skryue* sein wurdt, bliuwt yn dit formidden hwat problematysk. De forhâlding fan *uo* en *ua* oan de iene kant en *w* + fokael oan de oare is gâns slimmer út de doeken to dwaen. Fokkema syn opfetting, dat *w* en *ŭ* forskillende fonemen binne, kin, tinkt my, slaen op de *w* en *ŭ* oan it begjin fan it wurd (it foarbyld *wuolle-wolle*, dat Fokkema oanhellet, soe neffens myn útspraak better forfongen wurde kinne fan *huart-wart*), mar hoecht net to bitsjuten, en mei, tinkt my, ek net bitsjutte, dat *ŭ* en *w* nei in bylûd (dus b.g. yn *swarre* en *suarre*) forskillende fonemen binne. De wurking fan in histoarysk forskil tusken *ua* en *wa* liket bliken to dwaen út it wurdpear *suannen-swânnen*, dêr't yn *suannen* de *a* net ta *â* wurden is, yn *swânnen* al, mar hjoeddedei leit, tinkt my, it ûnderskie tusken dizze wurden yn it forskil tusken *a* en *â*, net yn dat tusken *ŭ* en *w*. Neffens myn eigen útspraak - as ik my dêr alteast net yn forsin - is der foneemforskil tusken

bilabiale *ũ* of *w* oan de iene kant en labiodentale *w* oan de oare kant: dat forskil komt ta utering oan it begjin fan in wurd. Mei dat al is de fraech, oft wy hjir al of net mei twalûden to krijen ha, noch net biandere.

8. It lange twalûd *yeu* wurdt ek wol koart útsprutsen as *yu* en soe dan dus gearfalle mei de útspraak fan it twalûd yn in wurd as *skryue* yn guon hoeken. Ik siz sels fan *skrjooe* en kin ien en oar dus net sa goed bioardielje. Mooglik, dat guon "skryu"-sprekkers har ris oppenearje wolle?

9. Op s. 42 fan it Frysk Jierboek 1938 hâldt Fokkema út, dat de *ə* yn it twilûd *öe* gjin fonologyske wearde hat. Sels ken ik it wurdpear *dreun-dröen* en op groun dêrfan soe ik de *öe* dochs net as fariant fan de *eu* opfetsje wolle, mar as apart foneem.

Ik ha bisocht om yn myn skema alle lûden ûnder to bringen, dy't earne yn Fryslân foneemwearde hawwe, en ha hjirby mei sin gjin rekken hâlden mei hwat "men" foar "standert-" of "it bêste" frysk oansjocht. Dat is sûnder mis in frijhwat pretinsjeus ûndernimmen en it hat ek wittenskiplik syn biswieren yn; mar ik leau, dat it útfierber is en dat it needsaeklik foarwurk is foar in forantwurde staveringsdiskusje. Grif sille my wol lûden ûntkommen wêze, dy't der al by hearre en faeks is der hjir en dêr wolris in foneemfariant ynglûpt ûnder it mom fan foneem. Ik hoopje, dat forskate lêzers har yn de fraechstikken, dy 't hjir lizze, jaen sille en dat hja har krityk, op- en oanmerkingen en oanfollingen op skrift stelle en publisearje sille.

Tony Feitsma.

Oer [o:] en [oə], *ij/y* en *ei*, de *j* en it lûd yn *winst*

(Neiskrift by jf. Feitsma's *Om in nije stavering*, U.W. VII, s. ff)

a. Likemin as jf. Feitsma kin ik Fokkema syn opfetting dat lange *o* en [oə] elkoars farianten binne meitimme. Wy hawwe yn it Frysk njonkeninoar de wurden *fool* (oare dialekten sizze *fol*) en *foal* bygelyks, dy't yn dúdlike opposysje ta inoar stean op groun fan it forskil tusken *oo* en *oa*.

b. Oer de lûdwearde fan *ij/y* en *ei* binammen yn de Wâlden haw ik twa brieven fan de pionier op it mêd fan de kennis fan de Fryske tongslaggen en har spried, J.J. Hof, dy't, hoe dreech't hy it ek hawn ha meijen hat om syn materiaal byinoar to krijen, rynsk en sûnder oergunst foar de jongerein oer, dy 't it makliker hie yn dit stik, meidielde fan hwat er hie. Ik haw him in pear kear hwat frege oer eat dat krekt slacht op hwat jf. Feitsma yn har artikel oansnijt: de spried en fordieling fan *ij/y* en *ei* en lit beide brieven hjir folgje.

Alderearst in brief datearre Ljouwert, 22.11.54:

It forskil [ɛi]-[e·i] komt foar binnen de [hɛi-hi] en [dou-du]-isoglosse (Dial. geogr. 179) It is, sa't jo wol witte sille, fierwei slimst foar 'e *n* (os't *sne·inz re·int*, gîlnə vi me·i də ve·in ne·i tsjerkə; et is sa'n *e·in*) Fierders is't yn 'e doarpen fan Achtkarspelen better to fornimmen, as yn Dantumadiel, Tietsje[rkste]radiel en Smallingerlân. De oergongs-perifery is knapjes

breed en de iene Wâldman hat it ek slimmer as de oare. Tink er om: kom net yn 'e war mei [i: > e.i > ɛi], de oergong dy't ek yn dy krite to hearren is.

Dan faeks it lêste brief dat Hof oer taelkwesjes skreaun hat. It is datearre Ljouwert, 10-1-58, krapoan 5 wike foar syn dea. Ik hie him frege om in neijere útliz fan de termen Noordoosten en Noordoosthoek dy't er yn syn Dialectgeographie brûkt (o.a. s. 179) en dy't ik sjoen de yn dy hoeke fan him signearre telforskynsels net al to dúdlik foun. It brief folget hjir folslein:

Achte freon Hoekema!

Nou wurdt it in divelommen oppasjen, as we net byinoar lâns prate wolle.

Ik praet yn myn taelkundich wurk fan 'e *Noardlike* Wâlden; dêr bidoel ik dan, út 'en rûgen sein, Dantumadeel, Tietjerksteradeel, in stikje fan Kollumerlân, en it stikje Achtkarspelen noardlik fan 't Knjillesdjip mei; Fierders is der by my in *Eastlike* Wâlden; dy rint dan oan 't Hearrenfean ta. It boppeste (= noardlike) stik der fan, fan 't Knjillesdjip ôf ont sahwat de Boarn ta, neam ik it *Noardeastlike*, as it sa ris útkomt. En bûten it rekkenjen mei taeltastannen om is it foar my teffens ek it *Noardeasten* fan Fryslân. Foar jo net, soe 'k wol sizze. Mar binne we it, hwat de yndieling fan Fryslân neffens de wynstreken oanbilanget, wol *alhiel* iens? Ik bin bang, dat dêr de oast sit. As ik de punten Eazumesyl en De Lemmer linea recta forbyn, is dat by my likernôch Noard-Sûd. It midden derfan leit tusken Grou en Aldeboarn, mar efkes noardliker. Set ik dêr in forbining ± Seisbjirrum - Easterwâlde heaks op, (west-east dus) dan hab ik in fordieling, dy 't leau 'k knap neffens it kompas is.

Né, ik soe dat Noordoosten en Noordoosthoek yn 'e Dialectgeographie net foroarje wolle yn Zuidoosten en Zuidoosthoek.

Doch tinkt mysels ek, dat ik my op 'e plakken dy't jo neame, wol hwat dúdliker uterje mocht hie. Ik hie [e·i] út âlde [i:] (ij skreaun) en [e·i] nêst [ɛi] en [ai], dy't wy *ei* skriuwe, net sa "hutje by mutje" bisprekke moatten. Hja habbe neat meiïnoar út to stean en, dat is 't foarnaemste, hja geane ierdrykskundich net lyk-op. [e·i] yn *ne·iz*, *he·i* ensfh. boarje in strypke yn 't súdeasten op (sjuch myn kaertsje,) mar "As 't *Sneens reent gjinne* wi mei de *ween* nei tsjerke, it is sa'n *een* te *gean*" (dêr stieken wy as bern de Noardlike wâldtsjers de gek mei oan,) heart men allinne tusken Feanwâlden en Drachten, en dan ek noch net oeral presizengelyk, - by Surhústerfean om is 't it slimste; dêr is 't sikerwier hast [e:n] ynpleats fan [e·in] To Drachten is 't al wer]ɛin], en dêrwei giet it stadich (o sa stadich hear!) op [ai] ta. By 't Hearrenfean om stiet it twjillûd al tichter by [ai] as by [ɛi] hat my altyd tocht.

To isoglossearjen binne de oergongen fansels net. De gradaesje docht oan 'e útspraak ek in bulte ta.

By de neiteam fan 'e âlde î ([i:]) treft men ek nuvere forskynsels oan. Enclitysk wurde sa *wij* en *sij* faken *we* ([və], [sə]) mar *mij* op 'e meast plakken net, - hjir en dêr lykwol ek al. Mar *hij*, *mij*, *wij*, *dy* heart men op 'e Klaei enclitysk faken as [i, mi, vi, di].

Yn 'e Gaestmar seine we interjektyf (fə(r)jamə] (út forjaen my) mar dêrnêst bistie ek it hollandisme [fə(r)ge:mi], en dat altyd hiel dúdlik mei [i]! Nuver, hen? Beide interjecta gyngen foar min of mear rou en grou. As ik it as bern sei, krige ik de wyn fan foaren.

Mei gr. Jins

J. J. Hof.

c. Lykas jf. Feitsma fornuvert it my ek, dat Fokkema de konsonant *j* lykslacht mei it earste elemint yn it twielûd yn *beammen* ensfh. Wol bin ik it mei him iens dat der gjin opposysjes tusken *j* en *l* to finen binne, mar dat bitsjut net, dat de *l* itselde is as in *j*. Nei in bylûd komt de *l* altyd yn fokalyske kwaliteit foar en is *j* as konsonant ûnmooglik (sj. U.W. II s. 45 ff.). Dat makket dat wy yn *fierder* en *tsjinje* beide kearen mei twielûden to krijen hawwe en yn *tsjinje* net mei in bylûd + lûd. Yn dit stik is der parallely mei de twielûden yn *soannen* en *swart*.

d. Jf. Feitsma freget har ôf oft it lûd yn *winst* [vI:st] fonologyske wearde hat. Ik leau fan al en forwiis nei in rychje as (dou) *winst* [vI:st] - *wynst* [vi :st] (- wiist [vi:st]).

Teake Hoekema.

Forbettering

Yn U.W. VII nû. 2 s. 41 is it begjin fan *c* sa to forbetterjen:

It fornuvert my, dat Fokkema de konsonant *j* lykslacht mei it earste elemint yn it twielûd yn *beammen* ensfh. Wol bin ik it mei him iens dat der gjin opposysjes tusken *j* en *i* as earste elemint yn in rizende diftong to finen binne, mar dat bitsjut net, dat dy twa ien foneem foarmje. Nei in bylûd komt de *i* altyd yn fokalyske kwaliteit foar en is *j* as konsonant ûnmooglik (sj. U.W. II s. 45 ff.).

Yn id. s. 39 moat yn r. 18 f. û. as sidenû. ynfolle wurde 34.

T. H.

FORBETTERINGEN YN US WURK VII, SIDE 39 EN SIDE 41

Yn jiergong VII, side 39, de tredde rigel fan ûnderen, moat `gĩlnø' forbettere wurde yn `gĩlnø'.

De stikken c. en d. op side 41 fan deselde bijdrage, dy't yn it lûdskrift stiiffol printflaters sitte, moatte forfalle. Dat toemear om't ik, oars as ik yn c. úthâld, mei Fokkema leau dat *j* en *ĩ* ien foneem binne; en, hwat d. oanbilanget, myn oarspronklik bitinken oer de foneemwearde fan de noasklinkers oerjown haw (sjoch *Us Wurk* VIII, side 88).

T. H.